

Emma retail

Economisch effectenonderzoek

Hof van Putte, Woensdrecht

Emma retail

5-5-2014

Projectnummer: 2014.0201

Inhoud

1. Inleiding	2
2. Marktanalyse	3
3. Toeristisch-recreatief beleid	9
4. Economische effecten	12
5. Beschouwing en conclusie	18
Bijlage	20
Bronnen	21

1. Inleiding

Aannemersbedrijf B. de Nijs – Soffers B.V. wil aan de Putseweg in Putte het recreatief bedrijf 'Hof van Putte' realiseren in een voormalige steenhouwerij. Dit recreatief bedrijf wordt een multifunctioneel complex met onder andere een bowlingcentrum, indoorkinderspeeltuin, amusementshal en (ondersteunende) horeca.

Deze ontwikkeling past niet binnen het vigerende bestemmingsplan. Een bestemmingsplanwijziging is daarom nodig. Onderdeel van deze wijziging is toetsing aan het provinciaal beleid dat juridisch-planologisch is vastgelegd in de Verordening ruimte. Omdat het plangebied is gelegen buiten het bestaand stedelijk gebied is (voor)overleg met de provincie nodig om de haalbaarheid van het initiatief inzichtelijk te maken. Ten behoeve van dit vooroverleg is door C5 Stedenbouw B.V. uit Breda een motivatie geschreven.

27 januari 2014 heeft het vooroverleg met de provincie plaatsgevonden. Eén van de onderwerpen die hieruit naar voren kwam, was de schaalgrootte van de planontwikkeling. De provincie is bereid medewerking te verlenen aan het plan en ziet het als de realisatie van een recreatief bedrijf. Vestiging van een recreatief bedrijf in het buitengebied is mogelijk, onder randvoorwaarde dat het niet gaat om een grootschalig bedrijf, in de zin dat dit bedrijf per jaar meer dan 150.000 bezoekers trekt.

Een economisch effectenonderzoek dient dit aan te tonen, evenals de haalbaarheid en duurzaamheid van de ontwikkeling. Aannemersbedrijf B. de Nijs – Soffers B.V. heeft Emma retail uit 's-Hertogenbosch gevraagd dit onderzoek uit te voeren.

2. Marktanalyse

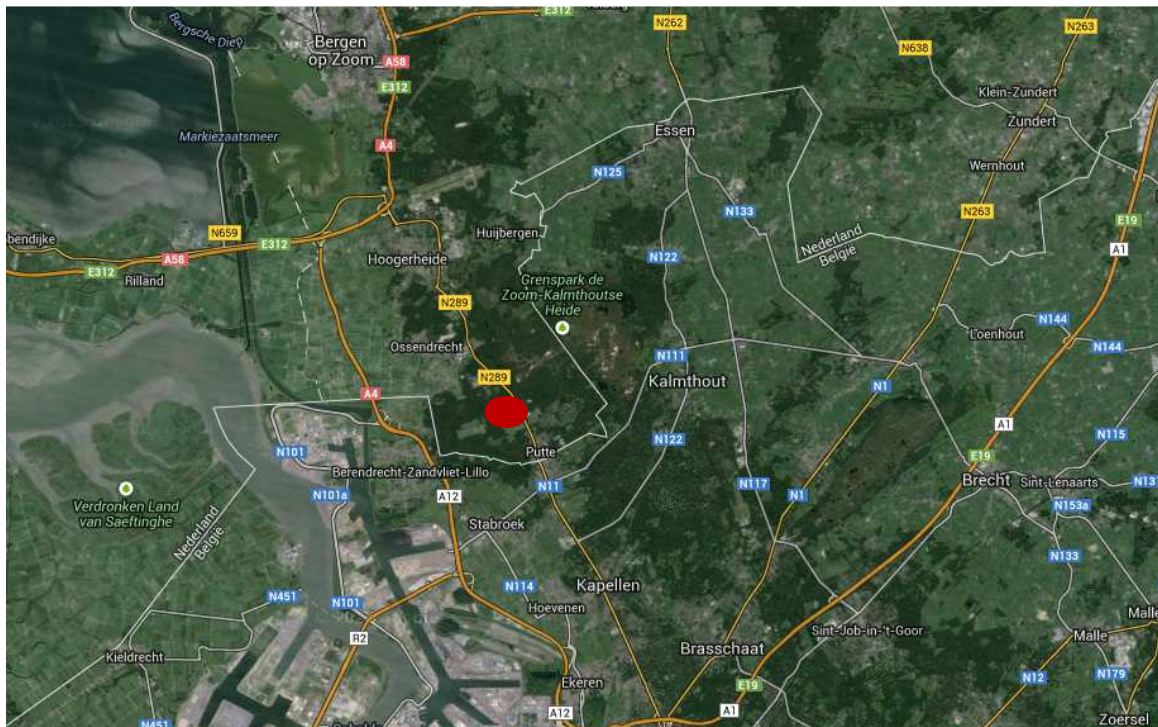
Het plan Hof van Putte

Realisatie recreatief bedrijf

Aannemersbedrijf B. de Nijs – Soffers B.V. wil aan de Putseweg in Putte het recreatief bedrijf 'Hof van Putte' realiseren in een voormalige steenhouwerij. Dit recreatief bedrijf wordt een multifunctioneel complex met onder andere een bowlingcentrum, indoorkinderspeeltuin, amusementshal en (ondersteunende) horeca.

Om dit te realiseren zal de oude Steenhouwerij Joseph Glatt worden getransformeerd. Hiervoor worden de vervallen bedrijfsgebouwen volledig gerenoveerd. Uitgangspunt bij deze renovatie is het karaktervolle gebouw zoveel mogelijk te respecteren. Het nieuwe multifunctionele complex zal vrijwel volledig binnen de bestaande bebouwingscontouren worden gerealiseerd. Met de ontwikkeling krijgen het gebied en de omgeving een belangrijke kwaliteitsimpuls.

Kaart: planlocatie Hof van Putte

Bron: Google maps 2014

Functioneel programma

Het recreatief bedrijf 'Hof van Putte' bestaat uit een samenhangend functioneel programma met diverse onderdelen.

Functioneel programma Hof van Putte

	Funcities	Oppervlak (m²)
Zone 1	Bowling, biljart en kermisbehendigheid	1.070
Zone 2	Amusementshal	508
Zone 3	Horeca 1 brasserie/restaurant	666
Zone 4	Indoor kinderspeelformule	1.590
Zone 7	Horeca 2 café/ bar	188
	Totaal oppervlak functies	4.022
	Overige ruimten	
	Entrée	213
	Outdoor deel kinderspeelformule	574
	Terras horeca 1	462
	Terras horeca 2	83

De bowling bestaat uit een ruimte met acht bowlingbanen. In deze ruimte worden daarnaast vijf tot tien biljart- en snookertafels geplaatst en kermisbehendigheidsspellen. Kermisbehendigheidsspellen zijn onder meer grijpmachines, luchthockeytafels, flipperkasten en spelcomputers. De indoor kinderspeelformule bestaat uit kinderspeeltoestellen zoals luchtkussens, klimrekken, ballenbakken en glijbanen. De amusementshal bestaat uit kansspelautomaten.

Multifunctionele mix

De multifunctionele mix biedt een interessant programma aan een brede doelgroep. Er zijn mogelijkheden voor het aanbieden van arrangementen in de vorm van kinderfeestjes, feesten/partijen en zakelijke events. De horeca (horeca 1 brasserie/restaurant) is centraal in het complex gelegen, waardoor deze het overige programma kan ondersteunen. De programmamix en de ruimtelijke opzet daarvan stimuleert het maken van combinatiebezoeken.

Horeca 2 café/bar kan, door haar solitaire ligging op het terrein, een unieke uitstraling worden aangemeten. De relatief kleine schaalgrootte en de aanwezigheid van een klein terras stimuleren het intieme karakter. De ligging aan de doorgaande weg zorgt voor een goede zichtbaarheid en toegankelijkheid. Horeca 2 zal deels andere doelgroepen aantrekken, zoals wandelaars en fietsers. Tegelijk kan horeca 2 worden ingezet binnen arrangementen voor het multifunctionele complex als geheel. Het leent zich bijvoorbeeld goed voor een besloten feest of (afsluitende) borrel na een zakelijk event.

Regio profiel

Toeristisch recreatief profiel

De gemeente Woensdrecht ziet belangrijke landschappelijke en natuurlijke kwaliteiten die samen een aantrekkelijk toeristisch-recreatief product bieden¹. Een belangrijke sterkte is de Brabantse Wal en de daarbij horende landschappelijke variatie aan bos-, heide- en natuurgebieden, waaronder het Grenspark De Zoom-Kalmthoutse Heide. Deze aantrekkelijke groene en rustige omgeving oefenen een grote aantrekkingskracht uit op recreanten en toeristen uit de gemeente zelf, de regio en van verder weg.

Verblijfsrecreatief aanbod

Woensdrecht heeft een divers aanbod accommodaties: hotels, B&B, campings en recreatieparken waarmee verschillende doelgroepen worden bediend. De locatie en ligging van de accommodaties nabij natuurgebieden is een sterk punt. Een groot deel van het aanbod bestaat uit vaste staanplaatsen op campings, minicampings en recreatieparken.

De belangrijkste recreatiecentra annex vakantiepark zijn de Hazeduinen en Familyland. Beide centra hebben de beschikking over een aantal recreatieve voorzieningen, waaronder een buitenspeeltuin, (pannenkoeken)restaurant en zwembad.

Dag-recreatieve voorzieningen

Woensdrecht heeft verschillende dag-recreatieve voorzieningen, uiteenlopend van attracties en bezienswaardigheden tot evenementen en route-gebonden recreatie. In 2010 is door bureau BUITEN² is geconcludeerd dat de openingstijden van de attracties en bezienswaardigheden en het aanbod cultuurhistorische en educatieve bezienswaardigheden enigszins beperkt is en dat het dag-recreatief aanbod vooral gericht is op volwassenen.

In de gemeente vinden diverse (grote) wielerevenementen plaats en is een aantal evenementen gericht op actieve recreatie. Woensdrecht heeft een goede basisstructuur voor route-gebonden recreatie, met vele bewegwijzerde en beschreven routes voor wandelen en fietsen. Ook lopen verschillende nationale en internationale langeafstandsroutes door Woensdrecht. Voor wandelen zijn dit het Grenslandpad en de 'Grand Randonnée' Amsterdam – Parijs. De langeafstandsfietsroutes die door Woensdrecht gaan zijn de Schelde – Rheinroute en de Stedenroute (Amsterdam – Brussel). Woensdrecht is verder aangesloten op het fiets- en wandelknooppuntensysteem.

Brabantse Wal

De Brabantse Wal is een opvallend landschap in West-Brabant, op de grens met Zeeland en Vlaanderen (België). De Brabantse Wal ligt in de gemeenten Woensdrecht, Bergen op Zoom en een deel van Steenbergen en Roosendaal. Het meest opvallend in het landschap is de steilrand: een abrupte overgang van de hoger gelegen zandgronden naar de lager gelegen zeekeleipolders. Deze steilrand slingert van Ossendrecht langs Hoogerheide, Woensdrecht, Bergen op Zoom en Halsteren

¹ Gemeente Woensdrecht, BUITEN Bureau voor Economie & Omgeving (2010): Toeristisch-Recreatief Beleid Gemeente Woensdrecht

² Gemeente Woensdrecht, BUITEN Bureau voor Economie & Omgeving (2010): Toeristisch-Recreatief Beleid Gemeente Woensdrecht

tot Steenberg. De hogere zandgronden zijn vooral bebouwd en met bos en hei bedekt. De lager gelegen kleigronden zijn vooral in gebruik voor de landbouw.

Het gebied is in trek bij wandelaars, fietsers, wielrenners, ruiters en (water)sporters. Vanaf de Brabantse Wal zijn er prachtige vergezichten. Grote delen van de Brabantse Wal zijn, naast aardkundig waardevol, ook aangemerkt als beschermd natuur- en cultuurhistorisch gebied. Stichting De Brabantse Wal zet zich in voor het behoud van deze waarden.

Grenspark De Zoom – Kalmthoutse Heide

Grenspark De Zoom – Kalmthoutse Heide maakt onderdeel uit van de zuidkant van de Brabantse Wal. Het park, zoals de naam al doet vermoeden, strekt zich uit over de landsgrens tussen Nederland en België. Het park is een afwisselend gebied met bos, heide, stuifduinen en een groot aantal vennen.

Het gebied heeft een viertal toegangspoorten als hoofdentrees. Bij deze poorten zijn informatiecentra en andere voorzieningen gevestigd en is ruime parkeergelegenheid. De poorten zorgen voor een goede toegankelijkheid van het gebied vanuit diverse kanten en zorgen tegelijk voor een spreiding van het publiek.

Vraagontwikkelingen recreatieve markt

Trends en ontwikkelingen hebben invloed op de ontwikkeling van de recreatieve markt. Maar ook beleid dat op provinciaal of regionaal niveau wordt gemaakt biedt kansen en bedreigingen. In het beleid van de gemeente Woensdrecht is een aantal trends en ontwikkelingen beschreven die nog steeds relevant zijn.

Hogere eisen aan invulling vrije tijd

Toeristen en recreanten stellen bijvoorbeeld steeds hoge eisen aan de invulling van hun vrije tijd. In toenemende mate zijn luxe en gemak van belang bij de keuze van een bestemming of accommodatie. Dit uit zich in de opkomst van comfortabele vormen van logies. Dit kan een vijfsterrenhotel zijn, maar net zo goed een vakantiehuisje op een camping dat van alle gemakken voorzien is. Een vaatwasmachine in een vakantiehuisje is tegenwoordig al een basisvoorwaarde.

Daarnaast worden steeds meer luxe en wellness huisjes gerealiseerd, waarin de klant een optimale ontspannen sfeer beleeft. Tegelijkertijd doet zich een afnemende vraag naar accommodaties voor waarbij men alle (kampeer)spullen vanuit huis moet meenemen en groeit de vraag naar kant-en-klaar tenten. Nieuwe trend hierbinnen is glamping (samentrekking van 'glamour' en 'camping'). Glamping staat voor kamperen in luxe, bijvoorbeeld in een safaritent, tipi of lodge.

Toenemende vraag plattelandstoerisme

Er is een toenemende vraag naar plattelandstoerisme. 81% van de Nederlandse bevolking geeft aan enige interesse in een bezoek aan een agrarisch bedrijf te hebben. 36% van de Nederlanders heeft ook echt eens een boerderij bezocht. Deze markt biedt dus veel potentie.

Al neemt het totaal aantal fiets- en wandeltochten landelijke gezien af, fietsen en wandelen, blijven de belangrijkste activiteiten in het landelijke gebied. Bezoek aan evenementen, bezienswaardigheden, attracties en winkelen nemen toe. Ook zijn lifestyle en sporten zoals mountainbiken en surfen in opkomst.

Samen delen van buitenshuis vrije tijd

Als mensen hun vrije tijd buitenshuis doorbrengen, willen ze dit graag samen doen³. In een tijd van economische tegenspoed vinden mensen het steeds belangrijker om tijd, emoties en ervaringen met vrienden en familieleden te delen. We willen niet langer meer, maar we willen beter en meer kwaliteit. Recreatief aanbod moet daarin ook een totaal beleving bieden. Er is bijvoorbeeld meer aandacht voor de oorsprong van voedsel en gebruiksvoorwerpen en de burger heeft behoefte aan toegewijde makers, lokale productie en vakmanschap. Zo hebben steeds meer restaurants een eigen tuin of kas. Investeren in de lokale economie vinden consumenten belangrijk.

Aanbod in de regio

Horeca

Het horeca-aanbod in de gemeente Woensdrecht is totaal gezien vrij ruim afgezet tegen het aantal inwoners. Binnen de drankensector zijn er totaal 29 bedrijven. Dit komt neer op 13,4 per 10.000 inwoners, tegen 10,7 per 10.000 inwoners voor de hele provincie. Het aantal cafés en bars binnen de dranken-sector is echter niet noemenswaardig ruim, 6,5 tegen 6,4 voor de hele provincie. Het aanbod in deze sector wordt gedomineerd door de horeca bij sportaccommodaties, 8 bedrijven.

Het aantal restaurants en hotels in de gemeente is relatief ruim. Per inwoner zijn er meer restaurants en hotels dan in de hele provincie. Dit kan worden verklaard door het toeristisch-recreatieve profiel van Woensdrecht en de omgeving.

Het aanbod aan fastfoodservices is daarentegen beperkt en bestaat vooral uit cafetaria. Daar waar het gaat om specifieke fastfoodservices zoals ijssalons, lunchrooms en pannenkoekenrestaurants is het aanbod zeer beperkt. Dit is opvallend omdat juist deze services ondersteunend zijn aan de toeristisch-recreatieve functie van een gebied.

Aanbod horeca-sector gemeente Woensdrecht⁴

Sector	Aantal bedrijven	Aantal per 10.000 inwoners	
		Woensdrecht	Provincie Noord-Brabant
Dranken	29	13,4	10,7
w.v. Cafés/Bars	14	6,5	6,4
Restaurant	19	8,8	5,9
Fastfoodservice	11	5,1	6,7
Hotel	6	2,8	1,2

Het horeca-aanbod in de gemeente is sterk lokaal georiënteerd. Wat blijkt uit het ruime aanbod aan horeca bij sportaccommodaties en de cafetaria. Voor het echte uitgaansleven zijn de inwoners aangewezen op het ruimere aanbod in de plaatsen als Bergen op Zoom en Antwerpen.

³ Vrijetijdsbuis brabant, provincie Noord-Brabant (2013): Trendrapportage vrijetijdssector in cijfers 2013

⁴ Bedrijfschap Horeca en Catering: www.kenniscentrumhoreca.nl

Over de grens in België zijn in Kappellen en Brasschaat meerdere (luke) restaurants gevestigd. In de directe omgeving van Hof van Putte is restaurant/brasserie Jagersrust aan de Putseweg één van de luxere restaurants.

Op de recreatiecentra Hazeduinen en Familyland is beperkt enige horeca gevestigd. Deze horeca is sterk georiënteerd op de bezoekers van de centra zelf, desalniettemin zijn deze ook voor publiek van buiten centrum toegankelijk.

Kinderspeelformule

Het aantal binnenspeeltuinen in de regio van Woensdrecht is vrij beperkt. In Bergen op Zoom, Halsteren, is een vestiging van de landelijke keten Monkey Town gevestigd. Deze indoorspeeltuin heeft een oppervlak van ongeveer 1.500 m². Recent is de vestiging van Minyworld, een kleine binnenspeeltuin in Bergen op Zoom, gesloten. In Roosendaal is een vestiging van Balleland.

In België is eveneens een aantal binnenspeeltuinen. Onder meer in Ekeren, De Deugniet met een oppervlak van 5.000 m² en in Sint Job in 't Goot, De Kinderdroom.

Bowling

Het aantal bowlingcentra in de omgeving met een straat van 15 à 20 km is gering. Het enige bowlingbaancentrum is gevestigd in Hoogerheide op het familiepark Familyland. Dit kleine centrum telt 6 banen en maakt onderdeel uit van het amusementscentrum op het familiepark annex vakantiepark.

In Bergen op Zoom is geen bowlingcentrum gevestigd. In Roosendaal is één centrum gevestigd, het relatief kleine Bowlingcenter Roosendaal met 8 banen.

In België zijn meerdere grotere bowlingcentra gevestigd:

- Brasschaat; Blue Ball, 16 banen
- Deurne (België); Eurobowling, 12 banen
- Antwerpen; Antwerp Bowling, 16 banen
- Antwerpen; Bowlingstones, 18 banen
- Antwerpen; Bowlingplanet, 16 banen

Het aantal bowlingcentra in dit deel van West-Brabant is daarmee zeer beperkt. Bovendien zijn de aanwezige centra klein met hooguit 6 à 8 banen. Over de grens in België is het aanbod aan centra ruimer en zijn de centra groot. Met name in en rond Antwerpen is een aantal grote bowlingcentra.

Amusement

De amusementscentra in de omgeving van Woensdrecht zijn allen gevestigd in de grotere steden als Bergen op Zoom en Roosendaal. In Bergen op Zoom is één Fair Play Center gevestigd en in Roosendaal zijn twee amusementscentra gevestigd. Eveneens een Fair Play Center en een Jack's Casino.

In België is er in de directe omgeving alleen aanbod in Antwerpen. Met name in en rond de Breydelstraat nabij het treinstation Antwerpen-Centraal, is een sterke concentratie van amusementscentra.

Economisch effectenonderzoek

3. Toeristisch-recreatief beleid

Provinciaal beleid

In februari 2013 hebben Provinciale Staten van Noord-Brabant unaniem ingestemd met de voorstellen voor het beleidskader en de uitvoeringsagenda vrijetijdseconomie. De provincie steekt de komende drie jaar zes miljoen in de Brabantse vrijetijdseconomie, om daarmee de ambitie te verwezenlijken om de meest innovatieve en gastvrije provincie van Nederland te worden. Het beleidskader sluit aan op de Agenda van Brabant, waarin de provincie de ambitie heeft geformuleerd om tot de top van de Europese kennis- en innovatieregio's te gaan behoren. Uitgangspunten van het beleidskader vrijetijdseconomie zijn hogere bestedingen en een groter herkomstgebied van toeristen en recreanten.

Vrijetijdseconomie provincie Noord-Brabant

Vrijetijdseconomie is een belangrijk speerpunt in het beleid van de provincie. In de 'Agenda van Brabant' geeft de provincie aan een kwalitatief goede vrijetijdsbesteding te zien als een belangrijke voorwaarde voor het realiseren van een goed leef-, werk- en vestigingsklimaat. Zowel in het bestuursakkoord 'Tien voor Brabant' 2010-2015 als in het Economisch Programma 2020 wordt het belang van de vrijetijdseconomie voor de Brabantse economie onderschreven. De vrijetijdseconomie levert een bijdrage aan het oplossen van andere maatschappelijke vraagstukken en beleidsdoelen, zoals op het gebied van cultuur, erfgoed, natuur, landschap, leefbaarheid, zorg economie, sport en economische topsectoren zoals creatieve industrie en agro-food. Vrijetijdseconomie is daarom ook één van de pijlers voor de uitvoering van de nieuwe koers Stad en Platteland.

De vrijetijdssector biedt kansen voor werkgelegenheid van specifieke doelgroepen, zoals jongeren, allochtonen en laagopgeleiden. Brabant is qua ligging, voorzieningen en infrastructuur een ideale regio voor onder meer de markt van de korte vakanties (short breaks). In de startnotitie vrijetijdseconomie⁵ heeft de commissie voor Economische Zaken daarom gekozen voor de ambitie om de meest innovatieve en gastvrije provincie van Nederland te worden.

VisitBrabant/ConnectBrabant

De provincie ziet het als uitdaging voor de komende jaren meer bezoekers naar Brabant te trekken, die daar langer genieten en meer besteden. De vrijetijdseconomie is een onderdeel van de agenda van Brabant en draagt bij aan een duurzaam vitale regio. Hoe beter de belangen in de Brabantse vrijetijdseconomie verbonden en bediend worden, hoe effectiever de propositie Brabant als regio wordt, evenals de samenwerking in het vrijetijd domein.

Om dit te realiseren heeft de provincie onder meer de non-profit organisatie VisitBrabant/ConnectBrabant opgericht. Deze organisatie werkt de gemaakte keuzes verder uit en zet de ambitie om in concrete acties.

⁵ Provincie Noord-Brabant, commissie Economische Zaken (april 2012); Startnotitie Vrijetijdseconomie 2.0

Structuurvisie Ruimtelijke Ordening

Provinciale Staten hebben de hoofdlijnen van het provinciaal ruimtelijk beleid vastgelegd in de Structuurvisie Ruimtelijke Ordening⁶. Eén van de ambities in de Structuurvisie is het behouden en ontwikkelen van de Groenblauwe structuur. Deze structuur omvat de samenhangende gebieden in Noord-Brabant waaronder de ecologische hoofdstructuur en bestaat voornamelijk uit beken en andere waterlopen en bos- en natuurgebieden.

Binnen de groenblauwe structuur zijn 'kerngebieden' en 'mantels' aangewezen. Het plan Hof van Putte ligt in een dergelijke groenblauwe mantel en nabij een kerngebied; natuurgebied Brabantse Wal/ Grenspark De Zoom – Kalmthoutse Heide.

- Groenblauwe kerngebieden: de kern bestaat uit natuurgebieden in de ecologische hoofdstructuur. De hoofdfunctie is hier behoud en ontwikkeling van het natuur- en watersysteem.
- Groenblauwe mantel: de mantel bestaat overwegend uit gemengd landelijk gebied met belangrijke nevenfuncties voor natuur en water. Het zijn gebieden grenzend aan de kerngebieden. Binnen het gebied liggen kansen voor recreatie en toerisme.

Verordening ruimte

Als uitwerking op de Structuurvisie Ruimtelijke Ordening zijn de te beschermen provinciaal ruimtelijke belangen in de Verordening ruimte vastgelegd. De Structuurvisie Ruimtelijke ordening 2010, partiële herziening 2014 en de Verordening ruimte 2014, zijn 7 februari 2014 vastgesteld. De nieuwe VR 2014 op 1 maart 2014 in werking treden. Voor de inhoudelijke afweging of het bestemmingsplan voldoende rekening houdt met de provinciale belangen, zijn deze documenten van belang.

In de Verordening ruimte 2014(Vr) zijn voorschriften opgenomen voor de borging en bescherming van de provinciale belangen. Deze provinciale belangen zijn onderverdeeld in thema's.

Verordening ruimte Hof van Putte

In het gevoerde vooroverleg met de provincie betreffende herontwikkeling Glatt-locatie in Putte; motivatie Verordening ruimte, d.d. 27 januari, merkt de provincie het volgende op.

De provincie is van mening dat de voorgestane ontwikkeling niet passend is binnen de reguliere kaders van artikel 6.10 Vr ten aanzien van niet-agrarische functies, maar in wel mogelijk is als er sprake is van de vestiging van een recreatiebedrijf als bedoeld in artikel 6.11 Vr. Vooralsnog gaat zij er van uit dat de beoogde ontwikkeling de vestiging van een recreatief bedrijf betreft. Het initiatief wordt dan ook als zodanig beoordeeld.

Recreatiebedrijven

Volgens artikel 6.11 Vr is de beoogde vestiging van het recreatiebedrijf Hof van Putte mogelijk binnen de geschetste voorwaarden in de overgelegde motivatie, mits het niet gaat om een grootschalige ontwikkeling. Als gevolg van artikel 1.36 wordt onder een grootschalige ontwikkeling verstaan een ontwikkeling waarbij meer dan 150.000 bezoekers per jaar worden verwacht. Een gedegen

⁶ Provincie Noord-Brabant (2011): Structuurvisie Ruimtelijke Ordening

economisch effectenonderzoek dient het te verwachten aantal bezoekers te onderbouwen, alsmede de haalbaarheid en duurzaamheid van het project voor de langere termijn, binnen de gegeven randvoorwaarden en planopzet, aan te tonen.

Gemeentelijk beleid

Toeristisch-recreatief beleid

De gemeente Woensdrecht heeft haar toeristisch-recreatief beleid vastgelegd in de beleidsrapportage Toeristisch-Recreatief Beleid gemeente Woensdrecht⁷. Het beleid voorziet de gemeente van een kader waaraan nieuwe initiatieven doeltreffend kunnen worden getoetst.

De ambitie van de gemeente voor de gewenste toeristisch-recreatieve ontwikkelrichting heeft de volgende elementen:

- Natuur- en landschapsbeleving, in het bijzonder in het Grenspark De Zoom- Kalmthoutse Heide (en Grenspark plus);
- Sportieve en actieve recreatie, met de nadruk op fietsen (wielersport, recreatief fietsen, toerfietsen, mountainbiken);
- Diversiteit en kwaliteit van verblijf-recreatieve voorzieningen;
- De motiefgroepen 'Interesse', 'Uitdaging', 'Wildernisliefhebbers' en 'Er tussen uit';
- Versterken van de basisvoorzieningen door beperkt en gericht investeren (o.a. kwaliteitsverbetering);
- Het ondersteunen en faciliteren van het toeristisch-recreatief bedrijfsleven;
- Inzet op promotie van de gewenste identiteit van Woensdrecht en de Brabantse Wal, inclusief het Grenspark.

Economisch beleid

In de Economische Visie Gemeente Woensdrecht 2014-2020 is het economisch beleid van de gemeente voor de komende jaren vastgelegd. Toerisme, recreatie en horeca is een van de hoofdthema's in dit beleid. De gemeente zet in op verdere deregulering door het verminderen van lasten voor bedrijven. In 2014 zal bepaalde regelgeving wederom tegen het licht worden gehouden. Waar mogelijk zullen regels worden geschrapt of vereenvoudigd.

De Brabantse Wal wordt expliciet in het beleid benoemd als het decor dat uitnodigt om buiten te gaan beleven. Grotere recreatievoorzieningen moeten daarbij zorgen voor een grotere aantrekkingskracht. Dergelijke voorzieningen worden als recreatiepoort of voorziening verder ontwikkeld en/of gepromoot. Natuurpoort Volksabdij zal deze rol deels gaan vervullen als grote recreatiepoort met infocentrum, routes, horeca en accommodatie. Daarnaast zijn er plannen voor realisatie van een familierecreatiecentrum. Familyland heeft hierbij als groot recreatiepark al een belangrijke functie.

⁷ Gemeente Woensdrecht, BUITEN Bureau voor Economie & Omgeving (2010): Toeristisch-Recreatief Beleid Gemeente Woensdrecht

4. Economische effecten

In onderliggend hoofdstuk zijn de economische effecten van het plan Hof van Putte uitgedrukt in te verwachten bezoekersaantallen. Deze bezoekersaantallen zijn opgedeeld in de verschillende onderdelen en functies van het plan. Om te komen tot een onderbouwde verantwoording van het aantal bezoekers zijn per functie landelijke referentie cijfers gebruikt en vertaald naar de situatie van Hof van Putte. Bij deze vertaling is onder meer een afweging gemaakt aan de hand van aspecten zoals oppervlak, regionale uitstraling en aantrekkingskracht en mate van concurrentie in de regio.

Bezoekersaantallen

Kinderspeelformule

Verspreid over Nederland zijn vele honderden binnen- ofindoorspeeltuinen. Variërend in oppervlak en aanbod aan attracties. Veelal is er een horecagelegenheid in gevestigd en is er een buitengedeelte. Het gemiddelde oppervlak loopt uiteen van zeer kleinschalig (minder dan 1.000 m²) tot grootschalig met regionale aantrekkingskracht (5.000 m² of meer). Voorbeelden van dergelijke grote indoor speeltuinen zijn Kidzcity in Utrecht (5.000 m²), Dolle Pret in Almelo (5.000 m²) of Superfun in Amersfoort (6.000 m²).

Informatie over bezoekersaantallen van indoor kinderspeeltuinen is slechts beperkt voorhanden. Dit heeft onder meer te maken met de lage organisatiegraad binnen de branche, waardoor geen regulier onderzoek wordt uitgevoerd en kengetallen niet worden verzameld.

Branchedeskundigen stellen dat de bezoekersaantallen van indoorspeeltuinen sterk uiteen kunnen lopen van 50.000 tot 150.000 bezoekers per jaar⁸. Binnen de branche is een trend dat het aanbod aan attracties wordt verbreed, zoals met bowling, laser games, glowgolf, gaming. Door het productaanbod te verbreden spelen de formules in op de behoefte van de consument in 'one-stop-shopping' en combinatiebezoek. Deze ontwikkeling zorgt voor het aantrekken van een breder publiek en het langer binnen houden van de bezoekers.

In 2006 heeft VROM een onderzoek uitgevoerd naar de veiligheid binnen indoorspeeltuinen. In dit onderzoek is ook ingegaan op bezoekersaantallen. Hieruit komt naar voren dat de kleinere speeltuinen, met een oppervlakte van minder dan 5.000 m², circa 3.500 bezoekers per 100 m² per jaar trekken. Deze informatie vertaald naar de situatie van Hof van Putte met een oppervlak van 1.590 m² komt neer op ca. **55.000 bezoekers** per jaar.

Hof van Putte is met een kleine 1.600 m² een kleine tot middelgrote indoorspeelhal. Het verzorgingsbereik strekt zich uit tot hooguit 10 à 15 km. Verder weg wordt het aanbod al snel 'overgenomen' door indoorspeelhallen en overige (kinder)activiteiten in de grotere steden Bergen op Zoom en Antwerpen. De aantrekkingskracht van de indoorspeelhal Hof van Putte beperkt zich tot de

⁸ Leeuwen, H. van, trendwatcher & expert in leisure, directeur SLIMMadvies

inwoners van gemeente Woensdrecht en deels de omliggende gemeenten, alsmede dag- en verblijfstoeristen aan het grenspark De Zoom – Kalmthoutse Heide en de recreatieparken.

Er is daarom geen reden aan te nemen dat het aantal bezoekers, door een sterke regionale trekkracht, veel hoger is dan de eerder genoemde 55.000 bezoekers per jaar.

Horeca

Het aantal bezoekers aan de horeca in Hof van Putte is te benaderen op basis van landelijke referentiecijfers van de brancheorganisatie. Een uitsplitsing is gemaakt naar de dranken- en de restaurantsector.

Horeca en bezoekers⁹

Sector	Dranken	Restaurant
Omzet (€ mln.)	3.205	4.500
Aantal bedrijven	17.062	11.013
Gemiddelde omzet (€)	187.844	408.608
Gemiddelde besteding per bezoeker (€)	9,7	16,4
Gemiddeld aantal bezoekers	19.983	24.915
Totaal oppervlak (m ² mln.)	3.785	1.811
Gemiddeld oppervlak per bedrijf	221	164

De totale omzet in de drankensector is € 3.200 miljoen. Dit komt neer op een gemiddelde omzet van € 187.800,- per bedrijf. Bij een gemiddelde besteding per bezoeker van € 9,70 leidt dit tot ongeveer 20.000 bezoekers op jaarbasis. Voor de restaurantsector komt dit gemiddelde aantal bezoekers neer op ongeveer 25.000 per jaar.

Het gemiddelde oppervlak van bedrijven in de drankensector is 221 m² en in de restaurantsector 164 m². Het oppervlak van horeca 1 brasserie/restaurant in Hof van Putte is ongeveer 3 tot 4 keer groter dan gemiddeld. De capaciteit is daarmee weliswaar groter dan gemiddeld. Dit betekent niet dat het aantal bezoekers in evenredige mate groter is. Een grotere schaal leidt namelijk ook tot een ruimere inrichting en opstelling van tafels en stoelen.

Het aanbod aan restaurants in Woensdrecht en omgeving is in verhouding groot. Per inwoner zijn er relatief veel restaurants. Bovendien is er in plaatsen direct over de grens een groot aantal restaurants, waarvan meerdere in het hogere en luxe segment. Dit benadrukt het profiel van de regio en de Brabantse Wal als toeristisch recreatief gebied. Binnen het concurrentieveld verwachten wij dat de horeca 1 in Hof van Putte brasserie/restaurant ongeveer **50.000 bezoekers** per jaar zal trekken.

Voor de horeca 2 een café/bar in het vrijstaande gebouw gaan we uit van ongeveer **20.000 bezoekers** per jaar, gelijk aan het landelijk gemiddelde in de drankensector.

Amusementscentrum

Over feitelijke bezoekersaantallen van amusementscentra is weinig informatie beschikbaar. Op basis van onderzoek is wel een inschatting te maken van het aantal bezoeken. In 2011 is door het

⁹ Bedrijfschap Horeca en Catering: www.kenniscentrumhoreca.nl

ministerie van Veiligheid en Justitie onderzoek¹⁰ laten uitvoeren naar de omvang van kansspelverslaving. Hierin is tevens de omvang van deelname aan kansspelen naar type kansspel onderzocht. De informatie uit onder meer dit onderzoek is gebruikt om een inschatting te maken van het aantal bezoekers aan het amusementscentrum.

Uit het onderzoek komt naar voren dat in 2011 82% van de Nederlanders ooit heeft deelgenomen aan een kansspel. 65% heeft dit 'recent' gedaan (niet langer dan een jaar geleden). Het overgrote deel van deze 'recente' deelnemers is een recreatieve speler. Minder dan 1% wordt in het onderzoek gedefinieerd als een risico- of probleemspeler¹¹.

Veruit de populairste vorm van kansspelen in Nederland is de loterij. 72% zegt ooit aan een loterij te hebben deelgenomen. Voor de 'recente' spelers is dit 57%. Van alle Nederlanders zegt 29% wel eens te hebben deelgenomen aan een kansspelautomaat. Voor de 'recente' spelers is dit percentage 6,4%.

Dus 65% van de bevolking zegt in het afgelopen jaar te hebben deelgenomen aan een kansspel en daarvan maakt 6,4% gebruik van een kansspelautomaat. Als dit wordt vertaald naar de lokale situatie in de gemeente Woensdrecht met ongeveer 21.600 inwoners komt dit neer op circa 900 mensen die in het afgelopen jaar een kansspelautomaat hebben gebruikt.

Uit het onderzoek van het ministerie komt niet geheel naar voren hoe vaak en waar iemand in het afgelopen jaar aan een kansspel heeft deelgenomen en welke combinaties tussen de verschillende typen kansspelen daarbij zijn gemaakt. Wel wordt in het onderzoek gesproken over 'regelmatige' bezoekers die minimaal 12 keer per jaar aan een kansspel deelnemen.

In 2012 heeft de provincie Flevoland een monitor uitgevoerd waarin ook het aantal bezoekers aan amusementscentra is onderzocht. Met deze informatie is een inschatting te maken dat mensen die recent of regelmatig een kansspelautomaat gebruiken, dit gemiddeld 7 à 9 keer per jaar doen¹².

We doen de aanname dat de hiervoor genoemde 900 mensen in Woensdrecht afgerond gemiddeld 10 keer per jaar een kansspelautomaat gebruiken. Dan kan voor Woensdrecht worden geschat dat inwoners van de gemeente op jaarbasis ongeveer 9.000 bezoeken maken aan een kansspelautomaat of –centrum. Het is hierbij nog niet gezegd waar deze bezoeken worden gemaakt, in de eigen gemeente of daarbuiten. Desalniettemin kan worden aangenomen dat het merendeel van de bezoekers een kansspelautomaat bezoekt in de directe eigen woonomgeving, al dan niet in combinatie met een andere activiteit en dus niet als hoofdactiviteit.

Tegelijk zullen in Hof van Putte ook mensen van buiten de gemeente gebruikmaken van de amusementsshal. Dit aantal is naar schatting in verhouding kleiner dan het aandeel mensen vanuit de gemeente zelf. Totaal wordt het aantal bezoekers aan het amusementscentrum geschat op **15.000 bezoekers** per jaar.

¹⁰ Ministerie van Veiligheid en Justitie, Intraval (december 2011): Gokken in Kaart, tweede meting aard en omvang kansspelen in Nederland

¹¹ Spelers die gevoelig zijn voor kansspelverslaving.

¹² Zie bijlage

Bowling

Nederland telt momenteel 136 bowlingcentra die geregistreerd staan bij de Nederlandse Bowling Federatie¹³. Dit is ongeveer gelijk aan een kleine tien jaar geleden. In 2006 waren er namelijk 135 centra¹⁴. In 2009 was er een kleine piek in het aantal geregistreerde centra van 139. Het totaal aantal bowlingbanen fluctueert min of meer in gelijke mate. In 2006 waren er 1.310 banen, in 2009 waren dit er 1.418. Momenteel zijn er 1.386 banen. Per saldo is de schaalgrootte van de bowlingcentra iets toegenomen. In 2006 waren er gemiddeld 9,7 banen per centrum in 2013 is dat toegenomen tot 10,2. Er is in Nederland dus sprake van schaalvergroting in de sector.

Momenteel heeft minder dan de helft van alle, bij de federatie geregistreerde centra, in Nederland 6 à 8 banen. 30% van alle centra is inmiddels groter dan 12 banen. 15% heeft zelfs meer dan 16 banen. Eén van de grootste bowlingcentra is Mega Bowlingcentrum Woensel in Eindhoven met 33 banen. De grotere centra zijn over het algemeen gevestigd in grote steden. Voorbeelden in Noord-Brabant zijn naast Mega Bowlingcentrum Woensel, Dolfijn Bowling in Tilburg (20 banen), Bowlingcentrum Breda (16 banen) en Bowling- en Partycentrum De Maaspoort in 's-Hertogenbosch (16 banen).

In 2007 gingen 3,4 miljoen mensen een keer bowlen. Dit komt neer op ongeveer 24.000 bezoekers per bowlingcentrum en gemiddeld 2.400 bezoekers per bowlingbaan. Meer recente cijfers omtrent bowlen zijn er niet. Echter gezien het feit dat het aantal bowlingcentra nauwelijks is veranderd afgezien van de schaalgrootte, wordt niet verwacht dat het totaal aantal bezoekers aan bowlingcentra substantieel is toe- of afgenomen.

Het bowlingcentrum Hof van Putte is met 8 banen naar verhouding een klein centrum. Omdat binnen de sector sprake is van schaalvergroting in de bowlingcentra en gezien het feit dat er, vooral in België, een aantal grote bowlingcentra is, wordt niet verwacht dat het bowlingcentrum van Hof van Putte een sterke regionale aantrekkingskracht heeft.

Bowlen is in Nederland voornamelijk een recreatieve activiteit en in mindere mate een (competitie) sport. Veel centra worden dan ook recreatief bezocht en gecombineerd met een horeca-bezoek. Bowlen en steengrillen is in Nederland al jaren een befaamde combinatie. De voornaamste doelgroepen voor Hof van Putte zijn inwoners uit Woensdrecht en omliggende gemeenten en de dag- en verblijfstoeristen aan het grenspark De Zoom – Kalmthoutse Heide en de recreatieparken. Ook het bowlingcentrum in het recreatiecentrum Familyland zal hier blijvend aantrekkingskracht hebben.

Uitgaande van 2.400 bezoekers per baan mogen met 8 banen ongeveer 19.000 bezoekers worden verwacht. Rekening houdend met het biljart en de kermisbehoudigheden zal het totaal aantal bezoekers aan dit deel van Hof van Putte wellicht iets hoger liggen op afgerond **25.000 bezoekers** per jaar.

Combinatiebezoeken

Recreatiebedrijven in het buitengebied en solitair gevestigd, drijven sterk op arrangementen en combinatiebezoeken. Juist een combinatie van verschillende activiteiten is aantrekkelijk voor

¹³ Nederlandse Bowling Federatie: www.bowlingnbf.nl, raadpleging maart 2014

¹⁴ Van Spronsen & Partners (2009): Het Bowlingcentrum in beeld, jaargang 2009

bezoekers. De horeca is daarin voornamelijk ondersteunend aan de overige activiteiten. Als voorbeeld zijn er de kinderverjaardagsfeestjes die meer en meer buitenshuis worden afgenomen bij professionele organisaties. Een middagje in een indoorspeelhal in combinatie met afsluitend patat-eten is een populaire combinatie.

De ruimtelijke opzet van Hof van Putte draagt bij aan de combinatiebezoeken. Het horeca-deel (horeca 1) ligt centraal binnen het complex en wordt omzoomd door de andere voorzieningen. Deze opzet stimuleert combinatiebezoeken en langer verblijf.

Onze verwachting is dat er zeker 30% tot 40% combinatiebezoeken zal zijn. Voornamelijk tussen horeca 1 en één van de andere voorzieningen. Dus een combinatie tussen bowlen en horeca 1 of indoor kinderspeelformule en horeca 1. Horeca 2 heeft gezien de vrije ligging langs de weg deels een eigen trekkracht. Maar ook hier zullen combinatiebezoeken worden gemaakt in de vorm van arrangementen. Zoals eerder gezegd leent deze horeca zich uitermate goed voor een afsluitende borrel bij een zakelijk event.

Resumé bezoekersaantallen

Het bezoekersaantal van de individuele functies komt opgeteld uit op circa 165.000 bezoekers per jaar. Hiervan is 30% tot 40% dubbeltelling door combinatiebezoeken. Het te verwachten aantal bezoekers voor het totale complex komt daarmee uit op 99.000 tot 116.000 bezoekers per jaar. Met deze bandbreedte kan Hof van Putte volgens provinciale definitie worden aangemerkt als een kleinschalig recreatiebedrijf.

Bezoekers functioneel programma Hof van Putte

Functies	Aantal bezoekers
Bowling, biljart en kermisbehendigheid	25.000
Amusementshal	15.000
Horeca 1 brasserie/restaurant	50.000
Indoor kinderspeelformule	55.000
Horeca 2	20.000
Totaal	165.000
Combinatiebezoek	30% - 40%
Totaal	99.000 – 116.000

Haalbaarheid en duurzaamheid

De multifunctionele mix aan voorzieningen en attracties in Hof van Putte dragen bij aan de haalbaarheid en duurzaamheid van het plan. Met de mix aan voorzieningen kunnen meerdere doelgroepen worden aangesproken. Er zijn bijvoorbeeld goede mogelijkheden voor het aanbieden van arrangementen in de vorm van (kinder)feesten/partijen en zakelijke events. Deze spreiding zorgt voor een lagere economische afhankelijkheid van één of enkele doelgroepen en daarmee tot verlaging van het bedrijfsrisico.

Tegelijk speelt het plan Hof van Putte in op trends in het consumentengedrag. Hierbij gaat het onder meer om de trend van de behoefte aan steeds hogere kwaliteit van het aanbod en de behoefte aan

totaal beleving en combinatiebezoeken. Voorbeeld hiervan is dat een wandeling met de hele familie in de natuur wordt afgesloten met een terrasbezoek en etentje.

Hof van Putte past in het toeristisch-recreatieve profiel van de regio en sluit daardoor aan bij de verwachtingswaarde van de consument. Passend aanbod in een passende omgeving maakt het eenvoudiger publiek aan te trekken.

Hof van Putte zal worden geëxploiteerd door een exploitant met kennis en ervaring in het exploiteren van vergelijkbare concepten elders in Nederland. Deze kennis draagt bij aan het rendabel exploiteren van Hof van Putte en daarmee de economische haalbaarheid en duurzaamheid van de investering.

In het businessplan van de beoogde exploitant wordt uitgegaan van rond de 100.000 bezoekers op jaarbasis. Dit komt overeen met de verwachtingen zoals uit deze studie naar voren komen. De toekomstige exploitatie en investering zijn dus gebaseerd op deze schaalgrootte naar aantal bezoekers. Daaruit mag worden verwacht dat met deze schaalgrootte een rendabele en duurzame exploitatie van het complex in principe mogelijk is.

5. Beschouwing en conclusie

Multifunctioneel voorzieningenaanbod

Hof van Putte is een ontwikkeling van een recreatief bedrijf met een samenhangend multifunctioneel programma, met onder andere een bowlingcentrum, indoorkinderspeeltuin, amusementshal en (ondersteunende) horeca. De multifunctionele mix biedt een interessant programma voor een brede doelgroep van zakelijk tot gezin en familie. Er zijn bijvoorbeeld mogelijkheden voor het aanbieden van arrangementen in de vorm van kinderfeestjes, feesten/partijen en zakelijke events.

Hof van Putte is daarmee een vernieuwd concept binnen de regio, waarmee het totale pakket aan recreatieve voorzieningen wordt verbreed. Hof van Putte zet daarbij vooral in op combinatiebezoeken en verlenging van de verblijfsduur, niet alleen in Hof van Putte zelf maar ook in de regio als totaal.

Passend bij provinciaal en gemeentelijk ambitie

Het functionele programma past bij de door provincie en gemeente gestelde ambities het toeristisch-recreatieve voorzieningenaanbod in deze regio te stimuleren en te versterken. Hof van Putte vergroot onder meer de diversiteit aan dag-recreatieve voorzieningen en sluit daarbij aan op het beoogde toeristisch recreatief profiel van de regio. Een profiel dat zich kenmerkt in belangrijke landschappelijke en natuurlijke kwaliteiten, zoals het landschap van de Brabantse Wal en het grenspark De Zoom – Kalmthoutse Heide, en dat daarbinnen bezoekers een divers aanbod aan verblijfsrecreatie en dag-recreatieve voorzieningen biedt.

In de gemeentelijke Economische Visie wordt ingezet op grotere recreatievoorzieningen die zorgen voor een grotere aantrekkingskracht van de Brabantse Wal als toeristisch recreatief gebied. De realisatie van een familierecreatiecentrum draagt hieraan bij. Hof van Putte past hierin als een multifunctioneel recreatief bedrijf met onder meer 'familie' als doelgroep.

Ook binnen het provinciale beleid is de vrijetijdseconomie een belangrijk speerpunt, waarin de komende jaren fors geïnvesteerd wordt. De provincie heeft de ambitie om de meest innovatieve en gastvrije provincie van Nederland te worden.

Kleinschalige ontwikkeling

Hof van Putte is een kleinschalige ontwikkeling die op jaarbasis ongeveer 99.000 tot 116.000 bezoekers zal aantrekken. Deze schaalgrootte zal hoofdzakelijk aantrekkingskracht uitoefenen op inwoners en bedrijven in de omgeving en van de gemeente Woensdrecht zelf en omliggende gemeenten, alsmede de verblijfstoeristen in de regio. De ontwikkeling heeft daarmee voornamelijk op deze regio een economisch effect en is naar de definitie van de provincie kleinschalig.

Haalbaarheid en duurzaamheid

Door de beoogde exploitant is in het bedrijfsplan voor Hof van Putte uitgegaan van ongeveer 100.000 bezoekers per jaar. De exploitatie en investering zijn zodoende afgestemd op deze schaalgrootte. De exploitatie wordt bovendien opgenomen door een bedrijf met kennis en ervaring

in het exploiteren van vergelijkbare concepten elders in Nederland. Dit geeft een solide basis voor een haalbare en duurzame exploitatie van Hof van Putte.

Bijlage

Gericht bezoek naar activiteit in Flevoland

Gemeente	Almere	Lelystad	Noordoostpolder
Inwoners	195.000	75.000	46.000
Gebruikers kansspelautomaat (65% x 6,4%)	8.100	3.100	1.900
Totaal aantal bezoeken amusementscentra ¹⁵	55.200	27.600	13.800
Aantal keren bezoek	7x	9x	7x
Aantal centra	5	2	1
Gemiddeld aantal bezoekers per centrum	11.040	13.800	13.800

Bij bovenstaande berekening moet worden opgemerkt dat er vanuit is gegaan dat de bezoeken aan amusementscentra door de inwoners, die recent of regelmatig een kansspelautomaat hebben gebruikt, ook daadwerkelijk binnen de eigen gemeente is gedaan. In de praktijk zal dit genuanceerder liggen. Desalniettemin geeft dit een indicatie van het gemiddeld aantal keren bezoek c.q. gebruik van kansspelautomaten in amusementscentra.

¹⁵ Provincie Flevoland, Monitor Toerisme en recreatie Flevoland 2012

Bronnen

- Bedrijfschap Horeca en Catering: www.kenniscentrumhoreca.nl, raadpleging maart 2014
- CBS: www.statline.cbs, raadpleging maart 2014
- De Bruin, D., Benschop, A., Braam, R., Korf, D.J. (2006): Meerspelers. Meerjarige monitor en follow-uponderzoek naar amusementscentra en bezoekers, CVO/Bongers Instituut
- KPMG (21 december 2012): Speelautomaten Kengetallenonderzoek 2012
- Gemeente Woensdrecht: www.woensdrecht.nl, raadpleging maart 2014
- Leeuwen, H. van, trendwatcher & expert in leisure, directeur SLIMMadvises: www.pleasureworld.nl, raadpleging maart 2014
- Ministerie van Veiligheid en Justitie, Intraval (december 2011): Gokken in Kaart, tweede meting aard en omvang kansspelen in Nederland
- Mispelaar, A. van, Wester, L. van der (januari 2010): Toeristisch-Recreatief Beleid Gemeente Woensdrecht, Gemeente Woensdrecht/BUITEN, Bureau voor Economie& Omgeving
- Nederlandse Bowling Federatie: www.bowlingnbf.nl, raadpleging maart 2014
- Provincie Flevoland, ZKA Consultants & Planners (2012): Monitor Toerisme en Recreatie Flevoland 2012 (economische effectenberekening, cijfers 2011)
- Provincie Noord-Brabant (2011): Structuurvisie Ruimtelijke Ordening
- Provincie Noord-Brabant, commissie Economische Zaken (april 2012); Startnotitie Vrijetijdseconomie 2.0
- Van Spronsen & Partners (2009): Het Bowlingcentrum in beeld, jaargang 2009
- Vrijetijdshuis brabant, provincie Noord-Brabant (2013): Trendrapportage vrijetijdssector in cijfers 2013

Emma retail
Meester van Oeffelstraat 7
5237 KN
's-Hertogenbosch
06-24778704
KvK nummer 52790827
jaapkaai@emmaretail.nl
www.emmaretail.nl